

Újraolvasások

Németh G. Béla: Kérdések és kétségek

„A kánonok döntő szerepet játszanak a közösségek azonosságának, tekintélyének s önmagukról formált képének megteremtésében. A nyugati kultúrában a legtöbb nemzeti kánon a tizenkilencedik században teremtették meg. (...) A nemzeti kánon átértékelésének igénye már az 1980-as évek első felében fölmerült, amikor világossá vált, hogy a magyar irodalom, mely a múltban a »társadalmi életnek minden szférájában gyakorlati érdekű feladatokat is vállalt«, a megváltozott körülmények között már más szerepet játszik.”

(Szegegy-Maszák Mihály)

Németh G. Béla tanulmánykötete olyan, a tizenkilencedik és a huszadik század magyar irodalmát érintő kérdésekkel és kétségekkel foglalkozik, amelyek a jelenkori irodalomértés átalakulásának következtében aktualizálódtak. A kötetet, akárcsak a szerző korábbi műveit, kevésbé az összegző jellegű irodalomtörténeti szempontok, mint inkább egyfajta problémaérzékeny olvasásmód vezérli, amely lehetővé teszi az irodalmi művekhez való állandó visszatérést, illetve az így történő újbóli megértésüket.

A kritikai gondolkodásmód és mentalitás reflektálásának az igénye már Németh G. Béla előző munkáiban is fontos szerepet játszott, jelen kötetben is helyet kaptak ilyen tanulmányok: *Sík Sándor* esztétikájára, az esztétikai modernség szimbolizmusára és a Nyugat, illetve a Magyar Csillag egy-egy periódusának profiljára vonatkozó értékelések.

Sík művének újraolvasása az „intuíción megismerésnek” mint esztétikai kategóriának a szempontjából lehet érdekes, mert a Németh G. által is hangsúlyozott esztétikai önelvűség gondolata nemcsak a szerzői, hanem az olvasói oldalról is összefügg az intuíción, és ez sajátos módon határozza meg a művészi élmény ilyenfajta értelmezését.

Új aspektusból tűnik a szemünk elé a szimbolizmus történetisége és az egyes korszakokban betöltött szerepe a szerző interpretációjában, amelyben a szimbólum nem pusztán mint kifejezőeszköz, hanem mint az adott korra jellemző gondolkodási struktúra és megismerő funkció van jelen.

A homogén irányzatjelleg relevanciáját megkérdőjelezve és az emberi gondolkodásformákban domináló szerepkörét kihangsúlyozva a szimbolizmus „gyökereken megváltoztatta kivált a költészetben, a nyelvhasználatot éppen úgy, mint vele együtt az asszociációs és strukturális építő módszereket is, s végül, de nem utolsósorban megszerezte, illetve visszaszerezte az irodalom autonómiáját”.

A Nyugat utolsó éveiről eddig kevés értékelő írásmű született. A lap 1939-41-es profilját és szerkesztőinek, *Babitsnak* és *Illyésnek* a kritikai magatartását Németh G. az asszimilációs vita kapcsán tárgyalja. Németh G. az irodalomtörténetek által rögzített népi-urbánus ellentét kereteiből kiemeli ezt a vitát, és Babitsék kritikáján keresztül értékeli újra. Az Illyés és *Schöpplin* szerkesztette Magyar Csillag esetében a szerző kétségbe vonja a Nyugat hagyományainak – a Schöpplin programcikke és az irodalomtörténetek szerint is hangsúlyozott – determináló hatását, tekintettel Illyés a

Babitsétól eltérő szerkesztői mentalitására. A folyóiratoknak ilyen nem filológiai célt szolgáló, hanem értelmezői stratégiákat és vitakészséget vizsgáló átértékelése új szempontokkal szolgálhatna az irodalomtörténet számára.

A lírai és epikai művek olvasása és értelmezése során talán még erősebben érvényesül az a magatartás, amely a kritikai gondolkodást és mentalitást szemlélő Németh G. Bélánál jelen van, és amelyet az irodalmi kánonok fölé emelkedő és az azokon túl tekintő szempontrendszer jellemez. Az irodalmi művek újraolvasása biztosítja annak feltételét, hogy egy-egy ilyen folyamat mindig új feladatjelleggel bír az olvasó horizontjában – és ez kétszeresen igaz az adott kánonból kizárt, ám mégis hozzáférhető művekre.

A szerző ott töri meg az irodalmi kánon, ahol az a magyar irodalom történetében a romantika kora óta nemzetiidentitás-képző elemként van jelen és hat. Az *Arany*-kép főbb állomásait felvázoló tanulmányában Németh G. áttekinti a *Beöthy*től *Lukácsig* húzódó kánonképződési folyamatot, különös figyelemmel annak előfeltételeire: a művek kiválasztására és értelmezésére. Így szemben az életmű epikai részét előnyben részesítő értékelésekkel, szerzőnk szerint az „elsődleges élménye e kornak” éppen a lírai rész lenne – bár akkor az opus ilyen kettéválasztása ismét egyfajta kanonizáló törekvést sejtetne.

A kötetben a korai Babits-költészetet kérdező-kétkedő líraként értelmező tanulmány mellett ott áll a mindenekelőtt költőként és műfordítóként elismert Babits két regényéről, a *Halálfiáról* és a *Timár Virgil fiáról* szóló egy-egy írás is. Az utóbbinak – és az irodalomtörténetekben kevésbé hivatkozottaknak – többszemponútú megközelítésében helyet kap „az ágostonias platonizmusnak *Spinozán* és *Goethén* átszűrűt erosz-fogaloma, erosz-képzete”, mely

alapján Németh G. a regény egyik lehetséges olvasatát kínálja.

A *Herczeg Ferenc Emlékezéseiről* felfedező jelleggel írt tanulmány a műben a magyar irodalom emlékirás-hagyományának folytatását láttatja az olvasóval. Az eddig elítélően „a magyar dzsentri írójaként” értékelt Herczeg írásából Németh G. a magyar úri középosztály történeti, történet-szociológiai és mentalitástörténeti szempontokból felvázolt képének a jelentőségét emeli ki. A művel kapcsolatban felvethetőnek tűnik az a kérdés, amely sokszor merül fel az önéletrajzi, emlékiratjellegű és vallo-másos műfajok kapcsán: történetírás vagy szépirodalom az, amit éppen olvasunk?

A tanulmányok többségében a szerző korábbi munkáiból jól ismert létértelmező és -értékelő mentalitás mint értelmezési eljárás érvényesül, így például az eddig még nem említett, és az egyes alkotásokat az életmű kontextusának egészében vizsgáló *Kosztolányi-tanulmányban*, valamint a *Márai* epikájáról, *Asbóth* regényéről, továbbá a két *Eötvösről* és *Kölcseyről*, végül pedig *Tóth Árpád* és *Radnóti*, illetve *Kassák* költészetéről szóló írásokban.

Az eddig felsoroltakból is kitűnik, hogy csak kötetből kiragadott példák azok, melyekről Németh G. Béla tanulmánykötete kapcsán szóltunk, ezzel is illusztrálva tematikájának és szempontrendszerének gazdagságát. Németh G. írásait olvasván láthatóvá válik, hogy a pozitivistá filológián alapuló történetírásnak nem minden bázisát kell felszámolni annak az igénynek a kielégítéséhez, amelyet az irodalmi hermeneutika a műalkotásokhoz való állandó visszatérésnek és újbóli értelmezésnek nevez.

Németh G. Béla: *Kérdések és kétségek. Balassi Kiadó, Budapest, 1995*

Sz. Molnár Szilvia